

K56

3343-p

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

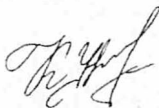
КОВАЛЬ Наталія Іванівна

УДК 376-056.36:172.13(043.3)

**ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

8191

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Миронова Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Дмитрієва Ірина Володимирівна,
Слов'янський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри методик корекційного навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Колесник Іван Пантелійович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри психокорекційної педагогіки.

Захист відбудеться 22 лютого 2012 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 20 січня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі соціально-економічного та культурного розвитку незалежної України перед державою постають проблеми необхідності підвищення рівня вихованості громадянського суспільства, зокрема, пріоритетного значення набуває формування громадянськості учнів у навчально-виховній роботі. Проблема оптимізації громадянського виховання учнів є досить ваговою, оскільки саме школа покликана виховувати свідомого громадянина, патріота своєї держави, який чітко усвідомлює свої права та обов'язки. Реалізація цих вимог знайшла відображення у державних документах, а саме: Законі України «Про виховання дітей та молоді», Державній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Національній доктрині розвитку освіти», Законі України «Про освіту», «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянської освіти в школах України», «Концепції позашкільної освіти, виховання». У національній доктрині розвитку освіти зазначається, що держава покладає на педагогів такі завдання: виховання свідомого громадянина, патріота; формування у молоді потреби та вміння жити у громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, екологічної культури тощо.

Ще більше зростає відповідальність держави і суспільства, коли мова йде про громадянське виховання дітей з вадами інтелекту. Вони більшою мірою потребують всебічного системного корекційно-виховного впливу, розвитку здібностей, інтеграції у суспільство, збагачення духовності й культури, виховання громадянина, здатного самостійно мислити.

Проблему громадянського виховання у педагогіці одним з перших досліджував В.Сухомлинський, педагогічні ідеї якого слугують орієнтиром для подальшого вдосконалення процесу громадянського виховання на сучасному етапі. У загальній педагогіці досить багато досліджень присвячено цій проблемі: наукові підходи до виховання громадянських якостей соціально-активної особистості представлені у дослідженнях І. Беха, Н. Бібік, І. Зязюна, О. Кононенко, Н. Косаревої, В. Кременя, Л. Крицької, О. Сухомлинської, К. Чорної, М. Шиманського та ін.; питання розвитку громадянської освіти та виховання висвітлені у роботах М. Бургіна, Г. Єгорова, Н. Лавриненко, В. Оржехівської, М. Рогозіна, І. Тараненко та ін.

Проблеми виховання учнів з порушеннями психофізичного розвитку у корекційній педагогіці досліджували А. Белкін, В. Бондар, Н. Буфетов, О. Вержиковська, А. Висоцька, В. Воронкова, І. Дмитрієва, Г. Дульнєв, І. Єременко, О. Коган, М. Козленко, І. Колесник, В. Левницький, В. Липа, О. Ляшенко, В. Мачіхіна, С. Миронова, Т. Пороцькая, В. Синьов, О. Хохліна та ін.; окремі питання громадянського та патріотичного виховання цієї категорії учнів висвітлено у роботах А. Висоцької, О. Дмитрієвої, С. Трикоз та ін. Водночас у корекційній педагогіці відсутні системні дослідження щодо формування громадянськості старшокласників допоміжних шкіл, зокрема, у

позакласній роботі. Актуальність проблеми підтверджується й аналізом стану практики, який засвідчив, що у допоміжних школах здійснюється переважно громадянська освіта, а на формування громадянськості впливають лише окремі напрямки позакласної виховної роботи, зокрема, моральне, екологічне виховання. Разом з тим спеціальних досліджень, спрямованих на виховання у розумово відсталих дітей громадянськості в системі позакласної роботи, її впливу на поведінку, когнітивну і ціннісну сферу особистості не проводилося. Вище висвітлене і обумовило вибір теми нашого дослідження «Виховання громадянськості старшокласників допоміжної школи у процесі позакласної роботи».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з науково-тематичним планом кафедри дефектології Кам'янець-Подільського державного університету і відповідає науково-дослідній темі «Психолого-педагогічне забезпечення корекційної роботи з дітьми, що мають вади психофізичного розвитку» (номер державної реєстрації 0111U006288). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Кам'янець-Подільського державного університету (протокол № 5, від 31 травня 2007 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7, від 25 вересня 2007 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність та складові громадянськості розумово відсталих старшокласників і на цій основі розробити та експериментально апробувати педагогічне забезпечення виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження та з'ясувати ступінь її розробленості у сучасній практиці корекційної освіти.
2. Обґрунтувати складові та особливості виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл.
3. Визначити рівні сформованості громадянськості старшокласників допоміжних шкіл.
4. Розробити цілісне педагогічне забезпечення виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі та експериментально його перевірити.

Об'єкт дослідження – процес громадянського виховання старшокласників допоміжних шкіл.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів, шкільної документації; методи аналізу (ретроспективний, порівняльний) для зіставлення та порівняння різних поглядів учених на досліджувану проблему; вивчення досвіду роботи закладів корекційної освіти для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; *емпіричні:* цілеспрямоване системне

спостереження за виховним процесом, поведінкою учнів, позакласною діяльністю старшокласників допоміжних шкіл, опитування, анкетування, бесіди, розв'язання проблемних ситуацій, констатувальний та формувальний експерименти з метою визначення рівнів сформованості громадянськості старшокласників допоміжних шкіл; *статистичні*: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення; методи математичної статистики.

Теоретико-методологічними засадами дослідження стали: філософські та психолого-педагогічні праці щодо громадянського виховання (Антисфен, В. Белінський, Ж.-Ж. Руссо, Сократ, Я. Чепіга); наукові положення, що обумовлюють принципи, методи, форми, засоби виховання громадянськості школярів (М. Бургін, Г. Ващенко, О. Вишневський, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.); наукові праці щодо особливостей виховання громадянськості у період становлення української держави (І. Бех, О. Докукіна, П. Ігнатенко, О. Киричук, Н. Косарева, В. Кремінь, Л. Крицька, В. Оржехівська, Л. Сохань та ін.); теорія спеціального виховання учнів з вадами інтелекту (І. Бех, А. Белкін, Н. Буфетов, О. Вержиковська, А. Висоцька, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Липа, В. Мачіхіна, Т. Пороцька, В. Синьов, О. Хохліна та ін.). Дослідження ґрунтувалося на основних положеннях Конституції України, Закону України «Про виховання дітей та молоді», Державної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Національної доктрини розвитку освіти», Закону України «Про освіту», «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянської освіти в школах України», «Концепції позашкільної освіти та виховання».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- вперше*: розкрито особливості виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у системі позакласної виховної роботи;
- розроблено компоненти, характеристики громадянськості та визначено рівні її сформованості у старшокласників допоміжних шкіл;
- науково обґрунтовано та експериментально перевірено цілісне педагогічне забезпечення процесу виховання громадянськості у старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі.

уточнено: класифікацію методів громадянського виховання та особливості їх застосування у роботі з розумово відсталими старшокласниками;

узагальнено та адаптовано: методику експериментального дослідження формування громадянськості у старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці цілісного педагогічного забезпечення виховання громадянськості розумово відсталих учнів старших класів. Матеріали дослідження можуть бути використані при створенні та уточненні програм, посібників зі спеціальної методики виховної роботи в допоміжній школі; студентами-дефектологами при вивченні теорії та методики виховання дітей з порушеннями інтелекту;

вчителями, вихователями для ефективної організації позакласної виховної роботи із старшокласниками з вадами інтелекту.

Апробація результатів дослідження. Отримані на різних етапах результати дослідження обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні підходи до організації роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2006 р.); «Актуальні питання корекційної педагогіки та психології» (Кам'янець-Подільський, 2007 р.); «Специальное образование: традиции и инновации» (Мінськ, 2008 р.); «Стан та перспективи розвитку корекційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2009 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференцій: «Соціально-психологічні аспекти соціалізації особистості в сучасних умовах суспільства»* (Кам'янець-Подільський, 2009 р.); I науковій конференції молодих учених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2009 р.); II науковій конференції молодих учених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2010 р.), звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів КПНУ імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 2005-2009 рр.); на засіданнях кафедри дефектології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось протягом 2005-2010 років на базі допоміжних шкіл та шкіл-інтернатів України: Хотинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №2 (Чернівецька обл.), Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 15, Чернівецької спеціальної загальноосвітньої школи №4, Солобківецької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Хмельницької обласної ради (довідки про апробацію № 680 від 14.12.2010 р., №979 від 25.11.2010 р.) Дослідженням було охоплено 140 учнів 7-9-х класів допоміжних шкіл; у дослідженні брало участь 30 вчителів і вихователів допоміжних шкіл.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 15 публікаціях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменувань), додатків. У роботі вміщено 27 таблиць, 2 графіки. Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок, з них – 173 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну, практичне значення, подано експериментальну базу дослідження, наведено відомості про апробацію та результати дослідження.

У першому розділі «Громадянськість старшокласників як психолого-педагогічна проблема» проаналізовано науково-методичну літературу з питань дослідження; визначено його концептуальні засади, розкрито психолого-

педагогічний зміст поняття громадянськість; висвітлено особливості формування громадянськості в учнів та керівництва цим процесом в умовах загальноосвітньої школи; висвітлено особливості формування громадянськості в учнів допоміжної школи.

У результаті вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми у загальній психолого-педагогічній літературі було з'ясовано, що громадянська спрямованість навчально-виховного процесу ефективно впливає на розвиток громадянськості, громадянської компетентності учнів, підвищує можливість кожного випускника проявити власну громадянську активність.

Проблема громадянського виховання знайшла відображення у працях багатьох видатних педагогів. Зокрема, А. Макаренка, який розглядав виховання громадянина як основу формування особистості і виділив основні риси, притаманні людині: вміння кваліфіковано працювати, бути політично та економічно освіченою, володіти високою загальною культурою, бути дисциплінованою. Вагомою для нашого дослідження є думка В. Сухомлинського про те, що основою виховання громадянина є формування переконань та звичок вихованців на основі вчинків у колективі. Основним завданням громадянського виховання, на думку О. Алексюка, має бути процес формування свідомого громадянина з міцними громадянськими переконаннями, тому весь зміст виховної роботи повинен пронизуватись громадянським вихованням, а спрямованість громадсько-політичної позиції є показником проявів особистості, результатом її політичної свідомості та культури. С. Балагушкін, Л. Рувінський, О. Целікова підкреслювали тісний взаємозв'язок громадянського і морального виховання. Тобто громадянська спрямованість забезпечує діяльність моралі, а громадянська свідомість і поведінка людей характеризується глибоко моральним змістом.

Вчені (О. Алексеева, Г. Гревцева, Ю. Завалевський, І. Кучинська, Н. Савотіна, О. Сухомлинська, Г. Філонов, М. Фіцула та ін.) вважають, що справжній громадянин повинен свідомо та цілеспрямовано орієнтуватись на суспільно прийняті норми і моральні цінності (включаючи сферу праці, сімейно-побутову), бути відданим своїй Батьківщині. А громадянське виховання має забезпечувати формування системи цінностей, притаманних для демократичних суспільств, обов'язків перед іншими людьми, поваги до закону. Застосування різноманітних форм і методів громадянського виховання має сприяти формуванню в особистості соціальних норм, що містять вміння аналізувати, міркувати, мислити, всебічно розглядати проблему, орієнтуватися та адаптуватися в нових умовах, захищати свої права та інтереси тощо.

І. Бех, О. Киричук та інші вчені вважають, що у старшому шкільному віці найбільш інтенсивно формується громадянська спрямованість особистості, оскільки саме у цей період відбуваються суттєві психологічні зміни. Для старших підлітків особливої актуальності набуває проблема не лише особистісного, а й громадянського самовизначення.

Отже, узагальнення праць вчених (О. Алексеева, Г. Гревцева, Ю. Завалевський, І. Кучинська, Н. Савотіна, О. Сухомлинська, Г. Філонов та ін.)

свідчить, що громадянськість розглядається як сукупність компонентів (когнітивний, емоційно-мотиваційний, операційно-організаційний) і є якістю особистості, що визначається почуттям гідності, розумінням власної діяльності й поведінки, готовністю виконувати свої громадянські обов'язки в гармонійному поєднанні патріотичних, національних та загальнонародських почуттів. Громадянськість виявляється через освіченість учня, його позицію в колективі, наявність громадянського досвіду поведінки, уміння використовувати отриману інформацію, задовольняти власні інтереси, не порушуючи прав інших. Таке тлумачення поняття громадянськості є вихідним у нашому дослідженні.

Аналіз літературних джерел з корекційної педагогіки (В. Бондар, М. Буфетов, А. Висоцька, Г. Дульнев, І. Єременко, А. Макаренко, В. Мачіхіна, В. Синьов, Т. Пороцька та ін.) засвідчує, що процес громадянського виховання у допоміжній школі значно ускладнюється контингентом учнів, наявністю у них порушень інтелекту та емоційно-вольової сфери. Тому життєво важливим для розумово відсталих старшокласників є формування практичних навичок, які вони зможуть використати у реальному житті (В. Варянен, В. Мачіхіна, Т. Пороцька, В. Сластьонін та ін.). Вміння правильно аналізувати отриману інформацію, розуміти соціальні проблеми та приймати рішення, реалізовувати громадянські права та виконувати обов'язки, брати на себе відповідальність, встановлювати стосунки з людьми – все це необхідно їм, щоб комфортно себе почувати у соціумі (А. Висоцька, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Липа, І. Матющенко, В. Сластьонін та ін.).

Згідно з «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей, які потребують корекції психічного та (або) фізичного розвитку», формування громадянської позиції є однією з цілей спеціальної школи. Водночас стан сучасної практики корекційної освіти свідчить, що робота з громадянського виховання учнів старших класів допоміжної школи не виділяється в окремий розділ позакласної виховної роботи, акцент на цій проблемі у навчальній діяльності не є провідним, внаслідок чого громадянське виховання спрямовується передусім на формування у дітей знань без системного взаємозв'язку із громадянською поведінкою та емоційно-вольовою сферою.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дослідження у загальній і спеціальній психолого-педагогічній літературі та практиці підтверджує її актуальність, свідчить про недостатнє її вивчення стосовно розумово відсталих старшокласників і необхідність розробки цілісного педагогічного забезпечення формування громадянськості в умовах допоміжної школи.

У другому розділі «Вивчення рівнів сформованості громадянськості розумово відсталих старшокласників» представлено методику констатувального етапу дослідження та аналіз його результатів.

Відповідно до висновків теоретичного дослідження вивчалися такі компоненти громадянськості: 1. *Когнітивний* – здатність учнів цілісно розуміти сутність громадянськості, усвідомлювати необхідність бути справжнім громадянином своєї держави. 2. *Емоційно-мотиваційний* – наявність в учнів

потреби вивчення громадянських понять, інтерес до політичного життя суспільства; розуміння важливості громадянської вихованості; усвідомлення потреби захищати власні права та інтереси не порушуючи прав інших; негативне ставлення до будь-яких проявів громадянської невихованості.

3. Операційно-організаційний – визнання та дотримання законів, свідоме виконання громадянських обов'язків, вміння організувати діяльність та працювати в колективі з дотриманням морально-етичних норм; здатність до громадянської самооцінки.

Громадянськість оцінювалась за такими характеристиками:

- обсяг та повнота знань громадянського спрямування;
- засвоєння норм громадянської дисциплінованості, схильність до громадянського самовиховання;
- рівень емоційного ставлення до тієї чи іншої ситуації прояву громадянської недисциплінованості;
- наявність потреб, інтересу та бажання до вивчення громадянського обов'язку, вшанування народних традицій;
- розуміння необхідності мати власну громадянську позицію;
- усвідомленість сутності громадянських норм суспільства і дотримання їх у власній поведінці та міжособистісних стосунках;
- вміння адекватно аналізувати ситуації громадянського змісту та оперувати діями, завдяки, яким досягається мета власних вчинків, без порушення прав інших громадян суспільства.

Цілісне урахування цих характеристик дозволило нам визначити рівні громадянськості.

Високий рівень характеризувався наявністю в учнів стійких знань громадянського спрямування; сформованістю потреб вивчати культуру та історію свого народу; усвідомленням необхідності виконання громадянських обов'язків як законослужняного громадянина держави. В учнів наявна правосвідомість, чітко сформована громадянської активність, свідоме, бажання захищати Батьківщину. Негативне ставлення до громадянської недисциплінованості. Вони свідомо дотримуються правил етикету; охоче виконують громадянські обов'язки; проявляють ініціативу, щодо спільної діяльності у колективі; здатні обґрунтовувати власну громадянську позицію.

Середній рівень характеризувався тим, що учні не завжди чітко розуміли громадянські поняття, мали фрагментарні знання з окремих тем громадянської проблематики; недостатньо усвідомлювали необхідність виконання громадянських прав та обов'язків; у них недостатньо сформовано бажання вивчати національну історію та культуру; не об'єктивно оцінювали власні вчинки, не завжди засуджували антигромадянську поведінку однолітків; ситуативно визнавали необхідність дотримання правил етикету. Брالی участь у виховних заходах громадянського спрямування, проте ініціативи не проявляли.

Низький рівень характеризувався відсутністю в учнів орієнтації у громадянських поняттях; несформованим бажанням виконувати громадянські обов'язки, наявністю екофобії; позитивним ставленням до порушень

однолітками громадянської поведінки; відсутністю потреби вивчати національну історію та культуру і прагнення дотримуватись громадянської дисциплінованості. Діти виконували громадянські доручення під примусом дорослого; не бажали брати участь у суспільно-корисній роботі колективу; наявна громадянська бездіяльність.

У констатувальному експерименті брали участь 140 старшокласників з вадами інтелекту. Одержані результати дослідження рівнів громадянськості висвітлено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівні сформованості громадянськості у старшокласників
допоміжної школи**

Компоненти громадянськості	Кількість учнів, %		
	Високий	Середній	Низький
Когнітивний	17,86	42,86	39,28
Емоційно-мотиваційний	12,14	34,29	53,57
Операційно-організаційний	6,43	32,14	61,43
Середній відсоток	12,14	36,43	51,43

Як показують табличні дані, лише 17,86% учнів дали повні за змістом, та свідомі відповіді на запитання. Узагальнення результатів анкетування, бесід із старшокласниками допоміжних шкіл, показало, що більшість відповідей учнів були загальними та неповними (42,86%), основна частина розумово відсталих старшокласників не має досить чіткого уявлення про сутність громадянськості та громадянські якості. Знання учнів допоміжних шкіл про сутність громадянських категорій відмічаються малою кількістю фактів, недостатньою глибиною узагальнення, 39,28% учнів не могли правильно пояснити поняття громадянського спрямування. Учні поверхнево орієнтуються у поняттях громадянського спрямування, що свідчить про відсутність у них знань про сутність громадянськості, розуміння і ставлення до громадянських обов'язків, навичок практичного використання. Одержані результати свідчать про недосконалість громадянського виховання у допоміжній школі.

Дослідження емоційно-мотиваційного компоненту показало, що лише 12,14% старшокласників свідомо розуміють необхідність виконання та дотримання громадянських обов'язків, об'єктивно оцінюють власні та дії інших людей, прагнуть берегти природу, розуміють необхідність шанувати історію та культуру нації, свідомо прагнуть діяти в інтересах колективу, яке превалює над бажанням досягти власного успіху. 34,29% розумово відсталих учнів мають ситуативне розуміння необхідності виконання та дотримання громадянських обов'язків, байдуже, неадекватно оцінюють власні дії, що виражається домінуванням поблажливості до своїх вчинків. У 53,57 % розумово відсталих учнів відсутнє бажання виконувати громадянські обов'язки, прослідковується схвалення порушень громадянської поведінки.

Дослідження сформованості операційно-організаційного компоненту свідчить, що лише 6,43% учнів вміють раціонально використовувати власні права

та виконують громадянські обов'язки. 32,14% учнів ситуативно використовують наявні у них знання громадянського спрямування, поступаються власними інтересами лише тоді, коли вбачають особисту користь. У 61,43% учнів наявні прояви громадянської недисциплінованості, відсутнє бажання виконувати громадянські доручення, не сформована громадянська позиція.

Загальний аналіз результатів констатувального етапу дослідження показав, що: 12,14% учнів мають високий рівень громадянськості; у 36,43% учнів – середній рівень громадянськості; у 51,43% – низький рівень громадянськості. Аналіз отриманих результатів дослідження в цілому свідчить, що розумово відсталим учням значною мірою притаманна байдужість до навколишнього, їм нехарактерне переживання за інших, або ці переживання виявляються у формі пасивного тимчасового співчуття, а не конкретної дії.

Якість виховання учнів залежить від правильного розуміння педагогами допоміжних шкіл сутності громадянського виховання, громадянських якостей, використання різних методів з метою розвитку громадянськості школярів. Саме тому було проведено опитування вчителів і вихователів допоміжних шкіл з метою встановлення рівня володіння ними сутністю громадянського виховання та методики його формування. З'ясувалось, що всі педагоги розуміють важливість громадянського виховання учнів; 78% називають формування громадянської позиції одним із завдань виховної роботи. Водночас лише 27% опитаних могли сформулювати визначення поняття громадянськості; 54% назвали, які якості громадянина України слід формувати у розумово відсталих школярів. Респонденти не виділяють виховні заходи з громадянської тематики у окремий напрям виховної роботи. Одержані результати свідчать про необхідність спеціальної підготовки педагогів до громадянського виховання школярів та розробки відповідних методичних рекомендацій для них.

У третьому розділі **«Педагогічне забезпечення формування громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі»** висвітлюється зміст, методика та результати формувального експерименту, обґрунтовано систему корекційно-виховної роботи з виховання громадянськості в учнів старших класів допоміжної школи у позакласній діяльності.

В основу методики формувального експерименту покладено розробку диференційованої корекційно-виховної роботи, що дозволяє формувати громадянськість у розумово відсталих старшокласників, як індивідуальну якість. Досягнення цієї мети забезпечувалось створенням оптимальних умов для розвитку та самореалізації особистості учня шляхом поєднання змісту, методики, організаційних форм, що відповідали предметові й меті корекційно-виховного впливу.

Формувальним експериментом було охоплено 72 учні тих же класів, що й у констатувальному експерименті, їх було поділено на дві групи: експериментальну – 36 осіб, контрольну – 36 осіб. Усі старшокласники мали легкий ступінь розумової відсталості.

Робота експериментальної групи проводилась у спеціально створених умовах і повинна була забезпечити підвищення рівня ефективності позакласної роботи з громадянського виховання, сприяти покращенню соціальної адаптації випускників допоміжної школи. У контрольних класах організація позакласної роботи проводилась за традиційною методикою, без будь-яких додаткових коректив.

Основою ефективності процесу формування громадянської вихованості у розумово відсталих дітей було визначено комплексне поєднання різних засобів виховання, колективних і індивідуальних форм організації діяльності з урахуванням психофізичних можливостей і особливостей цієї категорії дітей.

Змістова основа формувального експерименту визначалася, виходячи з позиції, що розумово відсталі діти можуть свідомо засвоїти лише той навчальний матеріал, який їм зрозумілий, тому зміст громадянського виховання підбирався з орієнтацією на актуальний досвід дитини з урахуванням зони їх найближчого розвитку. Визначений зміст громадянського виховання школярів було покладено в основу корекційно-виховної діяльності, що здійснювалась у позакласній роботі.

Шляхами формування громадянськості у процесі формувального експерименту були:

1. Введення у навчальний план факультативу «Ми – громадяни України», який не лише розширює та поглиблює знання старшокласників допоміжної школи, що базуються на концептуальних основах громадянськості, а й передбачає пошук оптимальних засобів їх практичного втілення у навчально-виховному процесі.

2. Включення у позакласну діяльність спеціально розробленого змісту, форм і методів виховної роботи, спрямованої на виховання громадянськості.

3. Методична підготовка психолого-педагогічного персоналу закладу та забезпечення вчителями, вихователями, психологом, соціальним педагогом у питаннях громадянського виховання учнів.

4. Посилення спільної роботи школи з батьками щодо формування усвідомлення взаємозв'язку між правами громадян та громадянською відповідальністю.

Провідним елементом системи формування громадянськості старшокласників з вадами розумового розвитку виступав розроблений нами факультатив «Ми – громадяни України», при цьому було виділено пріоритети змісту громадянської освіти, які максимально співвідносяться з потребами інтеграції осіб з розумовою відсталістю у суспільство.

Програма факультативу «Ми-громадяни України» для 7-х – 9-х класів допоміжних шкіл розроблена за **компонентами** громадянськості:

1. *Когнітивний* – корекція та активізація інтелектуальної діяльності; систематизація та послідовне поглиблення знань, умінь з громадянської тематики: громадянський обов'язок, державна патріотичність, суспільна ініціативність, етнічність, громадянська відповідальність, громадянська дисциплінованість, громадянська свідомість, прихильність до людських цінностей, готовність захищати Батьківщину.

2. *Емоційно-мотиваційний* – розвиток в учнів потреби вивчення громадянських понять, формування необхідності дотримання законів держави та виконання громадянського обов'язку, позитивного ставлення до суспільної активності, бажання підтримувати народні традиції та людські цінності, прагнення виконувати правила етикету, бути патріотом держави; розвиток здібності до співпереживання, усвідомленості, адекватності проявів до порушення громадянської дисциплінованості.

3. *Операційно-організаційний* – формування й удосконалення практичних умінь, навичок у різних видах практичної діяльності у житті; визнання та дотримання законів, залучення до активної діяльності щодо свідомого виконання громадянських обов'язків, вміння організовувати діяльність та працювати у колективі з дотриманням морально-етичних норм; здатність до громадянської самооцінки.

Програма факультативу розроблена для учнів 7-9 класів:

7 клас – Основи громадянської вихованості (26 год.).

8 клас – Вчимося бути громадянами (28 год.).

9 клас – Людина і суспільство (28 год.).

Програма факультативу «Ми-громадяни України» забезпечувалась як традиційними, так і інтерактивними методами і вправами, спрямованими на взаємозв'язок розвитку пізнавальної, розумової, практичної діяльності дітей з інтелектуальними вадами.

Основні завдання формувального експерименту вирішувались через реалізацію комплексу як традиційних методів, зокрема: переконання та стимулювання, бесіди, рольові ігри, привчання, доручення, так і інтерактивних, зокрема: «Акваріум», «Мікрофон», робота в парах, «Коло ідей». Ці методи використовувались як на факультативі під час навчальної діяльності, так і у позакласній роботі. У школі-інтернаті засвоєння норм поведінки здійснювалось і у вільний позаурочний час, де учні мали змогу найкраще розкрити свої здібності, які на уроці не завжди вдається виявити. Тому, наприклад, проводились бесіди за такими темами: «Єдність та відмінність права і моралі», «Культура спілкування між людьми», «Культура поведінки школяра», «Основні права та обов'язки учнівської молоді», «Що таке правопорушення, їх види?», «Цінність людської особистості», «Право у твоєму житті», «Шкідливі звички та запобігання їм», «Як закон охороняє життя і гідність громадян» тощо.

Враховуючи особливості психічного розвитку розумово відсталих дітей і виходячи із основних завдань позаурочних виховних занять, закріплення знань учнів, отриманих на уроці, проводилось у той самий день. Вагому роль у формуванні громадянської позиції учнів відіграють дискусії, які проводилися з учнями 9 класів, оскільки, вони вже мали базу знань для обговорення і могли доводити свою думку. У процесі проведення експерименту застосовувались дискусії, спрямовані не тільки на поглиблення в учнів знань громадянського змісту, а й на розвиток їх критичного мислення, вміння висловлювати свої думки, обґрунтовувати та відстоювати їх, наприклад: «Поняття про мораль та право», «Українське народне звичаєве право», «Звичай – неписана конституція

народу», «Духовне і фізичне здоров'я», «Моя Земля – земля моїх батьків», «Конвенція про права дитини».

Як показали результати констатувального експерименту не всі вчителі і вихователі допоміжної школи добре володіють матеріалом з громадянської тематики та методикою його опрацювання. Для подолання цієї прогалини з педагогами було проведено семінар «Виховання громадянина держави» з питань громадянського спрямування, передбачених розробленою у процесі експерименту програмою.

Однією з умов реалізації програми громадянського виховання старшокласників з вадами інтелектуального розвитку є забезпечення оптимальної взаємодії вчителя і вихователів під час занять в позаурочний час. У дослідженні велика увага приділялась ролі вихователів. Вони повинні були спостерігати і контролювати процес виконання завдань, надавати необхідну індивідуальну допомогу, формувати у дітей навички самостійної роботи, що сприяло б свідомому і систематичному засвоєнню знань громадянського спрямування, кращій соціалізації підлітків.

Ефективність громадянського виховання залежить від тісної співпраці сім'ї із закладом учнів, адже саме в сім'ї діти одержують перші уроки громадянськості, емоційних стосунків, тощо. Тому однією із умов підвищення громадянської вихованості старшокласників з порушеним інтелектом є підвищення рівня громадянської обізнаності та вихованості батьків цих дітей. Робота проводилась у такій послідовності: ознайомлення батьків із загальними громадянськими обов'язками та правами дитини; опрацювання теми «Відповідальність та обов'язки батьків перед дітьми та школою»; інформація на тему «Виховання духовних ідеалів сім'ї – першооснова життя дитини», «Формування громадянської позиції дітей у сім'ї». У дослідженні було розроблено та апробовано тематику бесід для батьківських зборів громадянського спрямування в допоміжній школі.

Після формувального експерименту було досліджено рівні сформованості громадянськості. Використовувались ті ж методики, що й у констатувальному експерименті. Підсумовування результатів формувального етапу дослідження дозволяє зробити висновок, що рівень сформованості всіх компонентів громадянськості у розумово відсталих учнів експериментальної групи покращився. Так, серед учнів контрольної групи високий рівень сформованості когнітивного компоненту громадянськості показали 22,22%, тоді, як в експериментальній групі високого рівня когнітивного компоненту досягли 30,55% учнів. Прослідковується позитивна динаміка адекватного ставлення до питань громадянського змісту. В учнів експериментальної групи ця динаміка є значно вищою, ніж в учнів контрольної групи. Серед учнів експериментальної групи позитивне ставлення до громадянських обов'язків виявили у 19,44% дітей, а в учнів контрольної групи – у 13,9%. 16,67% учнів експериментальної групи свідомо дотримуються громадянської дисциплінованості, беруть активну участь у суспільній громадянській діяльності класу, школи, а в контрольній групі лише 8,33%.

Загальні результати вивчення рівнів сформованості громадянськості розумово відсталих старшокласників після формувального експерименту наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні сформованості громадянськості розумово відсталих старшокласників після проведення експериментальної роботи (%)

Рівні сформованості громадянськості	Експериментальна група	Контрольна група
Високий	22,22	14,81
Середній	54,63	37,04
Низький	23,15	48,15

Аналіз результатів формувального експерименту дослідження дозволив зробити висновок, що сформованість всіх компонентів громадянськості у розумово відсталих учнів експериментальної групи покращилась, а рівень сформованості громадянськості став вищим, а саме: високий рівень громадянськості в експериментальній групі спостерігався у 22,22% дітей, тоді як у контрольній – у 14,81%. Середній рівень у експериментальній групі показало 54,36% учнів, а в контрольній – 37,04%. В експериментальній групі суттєво зменшилася кількість дітей низького рівня громадянськості, він склав 23,15%, а в контрольній – 48,15% учнів. Позитивні зміни у експериментальній групі були статистично достовірними ($p < 0,05$), що підтверджує ефективність формувального дослідження (критерій t-Ст'юдента для незалежних вибірок).

Отже, аналіз результатів формувального експерименту показав значне підвищення загального рівня сформованості громадянськості розумово відсталих старшокласників експериментальної групи. Це свідчить про ефективність запропонованого нами цілісного педагогічного забезпечення виховання громадянськості у процесі навчально-корекційної та корекційно-виховної роботи у допоміжній школі.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження змісту та умов виховання громадянськості учнів старших класів допоміжної школи у процесі позакласної виховної роботи дозволило зробити наступні висновки.

1. Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури засвідчив, що методика виховної роботи у допоміжній школі розроблена на досить високому рівні, однак актуальною, проте не дослідженою, є проблема виховання громадянськості розумово відсталих учнів. Зокрема, проблеми громадянського виховання розглядалися з точки зору соціальної адаптації учнів, але саме поняття «громадянськість» у спеціальній психолого-педагогічній літературі не вивчалось. Не визначені особливості формування громадянськості розумово відсталих старшокласників, а, відтак, і потенційні можливості учнів до цієї діяльності. Узагальнення літературних джерел свідчить про те, що

громадянськість є необхідним кінцевим результатом громадянського виховання і допомагає учню досягти політичної зрілості та правової свідомості, усвідомлювати себе повноправним громадянином соціальної спільноти своєї країни, для якої необхідний високий рівень громадянських якостей.

2. Обґрунтування складових та особливостей виховання громадянськості старшокласників допоміжних шкіл дозволило удосконалити методи та прийоми формування громадянськості, які спрямовані на: засвоєння знань громадянського спрямування; підвищення позитивного емоційного ставлення до виконання громадянських обов'язків; використання громадянських знань у повсякденній діяльності.

3. Громадянськість у дослідженні визначалась такими компонентами: когнітивним, емоційно-мотиваційним, операційно-організаційним. Визначення рівнів сформованості громадянськості старшокласників допоміжних шкіл здійснювалось за такими характеристиками, як:

- обсяг та повнота знань громадянського спрямування;
- засвоєння норм громадянської дисциплінованості, схильність до громадянського самовиховання;
- рівень емоційного ставлення до тієї чи іншої ситуації прояву громадянської недисциплінованості;
- наявність потреб, інтересу та бажання до вивчення громадянського обов'язку, вшанування народних традицій;
- розуміння необхідності мати власну громадянську позицію;
- усвідомленість сутності громадянських норм суспільства і дотримання їх у власній поведінці та міжособистісних стосунках;
- вміння адекватно аналізувати ситуації громадянського змісту та оперувати діями, завдяки, яким досягається мета власних вчинків, без порушення прав інших громадян суспільства.

За результатами констатувального дослідження 17,86% учнів дали повні за змістом відповіді на запитання, у 42,86% розумово відсталих старшокласників не має досить чіткого уявлення про сутність громадянськості та громадянські якості, 39,28% учнів не могли правильно пояснити поняття громадянського спрямування. Щодо сформованості емоційно-мотиваційного компоненту то 12,14% старшокласників свідомо розуміють необхідність виконання та дотримання громадянських обов'язків, 34,29% розумово відсталих учнів мають ситуативне розуміння необхідності виконання та дотримання громадянських обов'язків, у 53,57% розумово відсталих учнів відсутнє бажання виконувати громадянські обов'язки, прослідковується позитивне ставлення до порушення громадянської поведінки. Щодо сформованості операційно-організаційного компоненту видно, що лише 6,43% учнів вміють раціонально використовувати власні права та виконують громадянські обов'язки; 32,14% учнів ситуативно використовують наявні у них знання громадянського спрямування, поступаються власним інтересам тоді, коли вбачають особисту користь; 61,43% учнів визначились наявністю громадянської недисциплінованості, не

виявляють бажання виконувати громадянські доручення. За результатами дослідження 12,14% учнів мають високий рівень громадянськості; 36,43% учнів середній; 51,43% – низький.

4. Розроблений та застосований у експериментальному дослідженні цілісний педагогічний вплив спрямовувався на забезпечення єдності когнітивного, емоційно-мотиваційного та операційно-організаційного компонентів громадянськості. Змістовою базою навчально-виховної діяльності в експерименті були теоретичні знання, оволодіння якими активізує у розумово відсталих старшокласників мислення, сприяє розвитку творчої активної особистості, здатної до практичних відтворень знань громадянського спрямування. Ці знання учні одержували під час розробленого та апробованого у дослідженні факультативу «Ми – громадяни Україна». Цілісність педагогічного впливу забезпечувалась взаємозв'язком навчальної, виховної, повсякденної діяльності дітей; одночасним використанням у позакласній роботі традиційних та інтерактивних методів виховання.

Експериментальна перевірка цілісного педагогічного забезпечення формування громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі довела її ефективність. Рівень сформованості компонентів громадянськості підлітків з вадами інтелекту в цілому значно підвищився. Зокрема, по завершенню формувального експерименту в експериментальній групі (у порівнянні з контрольною групою) відбулись суттєві позитивні зміни, які полягають у поглибленні знань підлітків про сутність норм громадянської поведінки; сформованості у школярів адекватного ставлення до проявів громадянської недисциплінованості; вмінні аналізувати власну поведінку та інших; адекватному розумінні учнями громадянських понять; прагненні докладати зусилля з метою відповідності справжньому громадянину держави. За результатами формувального експерименту 22,22% учнів експериментальної групи досягли високого рівня громадянськості (учні контрольної групи – 14,81%); середнього рівня – 54,63% учнів експериментальної групи (37,04% учні контрольної групи). Кількість учнів з низьким рівнем в експериментальній групі зменшилася з 51,43% до 23,15%, в той час, як в учнів контрольної групи цей показник складає 48,15%.

Отже, результати дослідження показали зростання рівнів громадянськості учнів експериментальної групи, що доводить ефективність розробленого та апробованого цілісного педагогічного забезпечення формування громадянськості старшокласників допоміжних шкіл у позакласній роботі.

Проведене дослідження не охоплює всього комплексу проблем громадянського виховання розумово відсталих старшокласників і накреслює перспективні проблеми, які являють собою науковий інтерес. Подальшими науковими перспективами дослідження проблеми є розробка методичних рекомендацій для вихователів, вчителів, батьків з проблеми громадянського виховання та дослідження динаміки розвитку громадянськості учнів допоміжної школи, починаючи з 1-го класу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Коваль Н. І. Особливості взаємозв'язку у роботі вчителя і вихователя допоміжної школи / Н. І. Коваль // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету / відп. ред. В. І. Співак, упорядник О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2006. – Вип. 6. – С. 135–138. – (Серія соціально-педагогічна).

2. Коваль Н. І. Теоретичні аспекти громадянського виховання школярів у загальній педагогіці / Н. І. Коваль // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету / відп. ред. В. І. Співак, упорядник О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2007. – Вип. 7. – С. 41–43. – (Серія соціально-педагогічна).

3. Коваль Н. І. Особливості громадянської обізнаності старшокласників з вадами розумового розвитку / Н. І. Коваль // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету / відп. ред. В. І. Співак, упорядник О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2008. – Вип. 8. – С. 195–199. – (Серія соціально-педагогічна).

4. Коваль Н. І. Реалізація старшокласниками з вадами інтелекту прав та обов'язків громадянина держави / Н. І. Коваль // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. № 14. – С. 47–49. – (Серія 19: «Корекційна педагогіка та психологія»).

5. Коваль Н. І. Сформованість емоційно-мотиваційного компоненту громадянськості у старшокласників допоміжних шкіл / Н. І. Коваль // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / відп. ред. В. І. Співак, упорядник О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 9. – С. 184–187. – (Серія соціально-педагогічна).

Статті у міжнародних виданнях:

6. Коваль Н. И. Роль учителя в формировании гражданственности старшеклассников с нарушениями интеллекта / Н. И. Коваль // Специальное образование: традиции и инновации : материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 10-11 апр. 2008 г. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка ; редкол. Н. Н. Баль, отв. ред. С. Е. Гайдукевич. – Минск : БГПУ, 2008. – С. 180–182.

Публікації в інших виданнях:

7. Коваль Н. І. Психолого-педагогічне вивчення проблеми морального виховання молодших школярів / Н. І. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету : зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів і аспірантів, присвячений 85-й річниці університету [у 2 т.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2003. – Т. 2. – С. 203–206.

8. Коваль Н. І. Теоретичні основи підготовки вихователів до роботи з розумово відсталими дітьми / Н. І. Коваль // Наукові праці Кам'янець-

Подільського державного університету : зб. за підсумками звітної наук. конф. [у 3 т.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2006. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 94–95.

9. Коваль Н. І. Методика дослідження громадянської обізнаності старшокласників з вадами розумового розвитку / Н. І. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю університету [у 5 т.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 7. – Т. 4. – С. 73.

10. Коваль Н. І. Форми і методи формування духовності старшокласників допоміжних шкіл / Н. І. Коваль // Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження нації : матеріали II Всеукраїнської міжконфесійної християнської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2009. – С. 142–146.

11. Коваль Н. І. Методика дослідження операційно-організаційного компоненту громадянськості старшокласників з вадами інтелекту / Н. І. Коваль // Зб. наук. праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 1. – С. 191–192.

12. Коваль Н. І. Стан проблеми громадянського виховання старшокласників у практиці допоміжних шкіл / Н. І. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів [у 5 т.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 8. – Т. 5. – С. 66–68.

13. Коваль Н. І. Місце спецкурсу «Громадянська освіта» у вихованні старшокласників з вадами інтелекту / Н. І. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів [у 5 т.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 9. – Т. 5. – С. 19–20.

14. Коваль Н. І. Вплив сім'ї на становлення громадянськості розумово відсталих старшокласників / Н. І. Коваль // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – Вип. I. – С. 153–158.

15. Коваль Н. І. Принципи громадянського виховання старшокласників з вадами інтелекту / Н. І. Коваль // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. 3. – С. 82–88.

АНОТАЦІЇ

Коваль Н. І. Виховання громадянськості старшокласників допоміжної школи у процесі позакласної роботи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі виховання громадянськості розумово відсталих старшокласників, розроблено забезпечення корекційно-виховної роботи з формування у них активної громадянської позиції, як передумови виховання справжнього громадянина держави здатного самостійно мислити.

У дисертації охарактеризовано стан розробленості проблеми громадянськості у психолого-педагогічній теорії та практиці; розкрито особливості виховання громадянськості розумово відсталих старшокласників у системі позакласної виховної роботи; розроблено показники, критерії та рівні сформованості громадянськості старшокласників допоміжних шкіл; удосконалено методи громадянського виховання, визначено особливості їх застосування у роботі з розумово відсталими старшокласниками. Доведено ефективність розробленого педагогічного забезпечення реалізації виховання громадянськості у старшокласників допоміжної школи у позакласній діяльності.

Ключові слова: громадянськість, громадянське виховання, рівні сформованості громадянськості, розумово відсталі учні, активна громадянська позиція, громадянська поведінка.

Коваль Н.И. Воспитание гражданственности старшекласников вспомогательной школы в процессе внеурочной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено проблеме воспитания гражданственности умственно отсталых старшекласников, создано обеспечение коррекционно-воспитательной работы, направленной на формирование у них активной гражданской позиции как основы воспитания настоящего гражданина государства, способного самостоятельно мыслить.

В диссертации дана характеристика состояния разработки проблемы гражданственности в психолого-педагогических исследованиях; раскрываются особенности воспитания гражданственности умственно отсталых старшекласников в системе внеурочной деятельности; разработаны показатели, критерии и уровни гражданственности старшекласников вспомогательных школ; выделены методы гражданского воспитания, определены особенности их применения в работе с умственно отсталыми старшекласниками. Результаты изучения проблем гражданского воспитания в общей и специальной психолого-

педагогической литературе и педагогической практике показали: а) гражданское воспитание является процессом формирования гражданственности как интегрированного качества личности, которое позволяет человеку чувствовать себя морально, социально, политически и юридически дееспособным и защищенным; б) гражданская направленность учебно-воспитательного процесса эффективно влияет на развитие гражданственности, гражданской компетентности, расширяет диапазон способностей учащихся, повышает возможность каждого выпускника занять достойное положение в обществе и проявлять гражданскую активность; в) благоприятным периодом для формирования чувств, убеждений, действий гражданственности считается подростковый возраст, поскольку подростки осознают себя личностью, понимают собственную индивидуальность; г) процесс формирования гражданственности у умственно отсталых детей обусловлен эмоциональной незрелостью, грубыми нарушениями эмоционально-волевой сферы, неумением разбираться в ситуации, и устанавливать причинно-следственные связи. Анализ практики гражданского воспитания во вспомогательных школах показал недостаточность педагогического воздействия на учащихся, которое бы стимулировало их активную гражданскую деятельность. Педагоги не подходят к решению этой проблемы системно: когнитивный, эмоционально-мотивационный, операционно-организационный компоненты не формируются в гармоническом единстве, что связано с несовершенством организационно-содержательных основ гражданского воспитания.

В исследовании представлена система экспериментальной учебной работы, которая сформирована на основе разработанной и теоретически обоснованной модели гражданского воспитания старшеклассников с недостатками интеллектуального развития. Организация экспериментальной работы проектировалась поэтапно: от знаний гражданского содержания до эмоционального отношения и в конечном итоге, к поведению учащихся. Эта поэтапность процесса обеспечивала трансформацию необходимых гражданских знаний до уровня формирования на их основе активной гражданской деятельности и гражданского поведения учащихся с нарушениями интеллекта - в соответствии с задачами нашего исследования, а именно, создание условий для формирования гражданственности старшеклассников.

В диссертации представлены результаты введения факультатива «Мы - граждане Украины» в учебно-коррекционный процесс во вспомогательной школе, целостная воспитательная работа гражданской направленности во внеурочное время. Отмечена значимость сотрудничества учителей, воспитателей, родителей для повышения уровня гражданственности старшеклассников вспомогательной школы, а именно: ученики углубили знания, умения и навыки в вопросах гражданственности, значительно повысился интерес к этим вопросам, мотивация к соблюдению гражданского поведения стала более устойчивой. Эффективность гражданского воспитания в формирующем эксперименте обеспечивалась гармоническим единством традиционных и инновационных методов.

Результаты исследования подтверждают гипотезу о том, что уровень сформированности гражданственности старшеклассников вспомогательных школ может быть существенно повышен благодаря реализации целостного педагогического обеспечения, которое будет влиять на гармоничное сочетание когнитивного, эмоционально-мотивационного и операционно-организационного компонентов гражданственности и способствовать процессу общественного воспитания сознательных граждан государства.

Ключевые слова: гражданственность, гражданское воспитание, уровни сформированности гражданственности, умственно отсталые учащиеся, активная гражданская позиция, гражданское поведение.

Koval N. I. Special education of civicism in mental defectives – senior pupils of boarding school outside regular hours. – Manuscript.

Thesis on obtaining a scientific degree on the Candidate of pedagogical sciencè. Special subject – 13.00.03. – correctional pedagogy. – M. P. Dragomanov National Pedagogical university. – Kyiv, 2011.

The article deals with the special education of civicism in mental defectives – senior pupils; creation of the correctional – educational work system which can help to activate their civic consciousness as foundation to educate a real citizen, who is able to think on their own, independently.

The thesis is based on the investigations of the civicism in psychological and pedagogical research works. Found out the peculiarities of the special education of the civicism in mental defectives – senior pupils of outside regular hours. Developed indices, measures of effectiveness and levels of the formed civicism in mental defectives – senior pupils of boarding school. Classified the methods of civic education. Determinated peculiarities of their application of a theory in practice with mental defectives – senior pupils. Has been held an experimental investigation which has proved and demonstrated the efficiency of the worked out pedagogical providing the implementation of the program for special education of civicism in mental defectives – senior pupils of boarding school outside regular hours.

Key words: civicism, civic education, levels of formed civicism, mental defectives, active civic consciousness, civic conduct.

НБ НПУ

100134479

Підп. до друку 13.01.2012. Формат 60х90/16.
Авт. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. № 512.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ
Вул. Огієнка, 61. Кам'янець-Подільський, 32300
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

